

Topic

Het groene spelen

Natuurrijke speelterreinen trekken kinderen aan zoals stroop de vliegen. Spelen in en met natuur levert bovendien belangrijke bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen. Deze potenties worden beschreven, in het bijzonder voor natuurspeelplaatsen bij scholen. Hoe kunnen scholen hun speelplaatsen vergroenen, zodat kinderen uitgedaagd worden tot veel en veelzijdig bewegen?

Door: Kees Both

Aantrekkingskracht

Als je kinderen de keus laat - zo is uit onderzoek gebleken (Gebhard, 2009) – tussen een aangelegde speeltuin met speeltoestellen en een ‘wild landje’, zoals een bos of een braakliggend terrein, dan kiezen ze in overgrote meerderheid het laatste. Dat geldt zelfs voor stadskinderen die weinig ervaring hebben met dergelijke wilde terreinen. Ze klimmen bijvoorbeeld liever in een boom dan in een klimrek. Wat trekt kinderen daarin aan? Het zit hem in het open karakter van dergelijke plekken. Ze veranderen onder invloed van het weer en de seizoenen. Je kunt er als kind ook nog van alles aan veranderen en het aanwezige ‘speelmateriaal’ dat er aanwezig is niet gestandaardiseerd. Het ‘wilde’, spontane, creatieve, voor een groot deel onvoorspelbare van zulke plekken resoneert in het ‘wilde’, nog niet zo getemde, spontane, creatieve van kinderen.

Deze reactie van kinderen worden door onderzoekers vaak verbonden met de ‘biophilia’-hypothese, waarbij uitgegaan wordt van een erfelijke voorkeur voor natuur. Bij kinderen zou deze nog het sterkst aanwezig zijn. Deze ‘liefde voor het leven’ zou te maken hebben met de lange evolutionaire geschiedenis van de mensheid, waarbij deze gedragingen functionele aanpassingen waren, in onze genen zijn vastgelegd en nog steeds werkzaam zijn. Het grootste deel van zijn geschiedenis heeft de mensheid immers in direct contact met de wilde natuur geleefd. Als je de totale geschiedenis van de mensheid vergelijkt met een persoon van zeventig jaar, dan heeft deze persoon maar een dag in een technologische samenleving doorgebracht (Gebhard, 2009, p. 125). Het gaat hier wel om een relatief zwakke erfelijke neiging, die regelmatig gevoed moet worden.

Avontuurlijke speelplekken zoals hierboven genoemd, worden echter in stedelijke omgevingen steeds zeldzamer. ‘Natuur’ is voor steeds meer kinderen iets geworden dat niet in de directe leefomgeving te vinden is, maar waarvoor je ver weg moet, vaak buiten stad en dorp. Als compensatie daarvan moeten zulke terreintjes met overwegend spontane vegetaties van inheemse planten nu bewust aangelegd worden en ruimte en tijd krijgen om zich te ontwikkelen, als vorm van kleinschalige natuurontwikkeling. Zo wordt de natuur naar de kinderen gebracht. Om de discussie te omzeilen of het hierbij wel om ‘echte natuur’ gaat spreken we in plaats van ‘natuurlijk’ over *natuurrijke* speelplekken voor plekken die door mensen ontworpen en vormgegeven zijn, maar waar natuurlijke processen relatief veel ruimte krijgen en natuurelementen een belangrijke plaats innemen.

Natuur vanuit het perspectief van kinderen is natuur die hen uitdaagt. Kinderen kijken primair naar de *functies* van een omgeving, wat je daar kunt *doen*. Natuur is voor hen vooral doe-natuur en geen natuur waar je alleen maar naar mag kijken. De meeste kinderen zoeken complexiteit, een setting die rijk is aan stimuli, die vormbaar of veranderbaar is.

Beweging

Een natuurlijk terrein daagt kinderen allereerst uit tot bewegen. Allereerst tot veel en intensief bewegen, maar dat doet een betegeld schoolplein ook. Belangrijk is in dit verband dat een natuurlijk terrein ook uitdaagt tot veelzijdig bewegen. Nauwkeurig onderzoek in Noorwegen liet zien hoe een verscheidenheid aan landschapselementen op een schoolterrein ook een grote verscheidenheid aan bewegingen oproept (Fjørtoft, 2004; Fjørtoft & Sageie, 2000).

Hoogteverschillen, met steile en geleidelijke hellingen met verschillende mogelijkheden voor klimmen en klauteren, verschillende oppervlakken en bedekkingen van de bodem, beklimbare bomen en liggende stammen, water dat op verschillende manieren te passeren is, etc. geven daar aanleiding toe. Over zo'n terrein elders schreven Moore en Wong (1997, vertaling KB): 'Deze speelplek is zo aantrekkelijk en veelzijdig dat het onmogelijk is om daar *niet* te bewegen... De tuin daagde in de loop van de tijd steeds meer kinderen, ongeacht hun motorische vaardigheid, uit tot lichaamsbeweging in de ruimte. Met gratie en behendigheid oefenden zij hun spieren, gewrichten en ledematen – balanceren, elkaar achtervolgen, klimmen, kruipen, uitwijken, hangen, huppen, springen, wiebelen, rollen, rennen, glijden – en dat alles zonder enige instructie van een gymleraar.'

Natuurlijke omgevingen, met hun complexiteit en dynamiek, bieden bij uitstek mogelijkheden voor kinderen om hun eigen bekwaamheden te onderzoeken, door oefenen en spelen, in diverse moeilijkheidsgraden. Daarbij zijn speeltoestellen grotendeels overbodig. Iemand formuleerde dat als volgt: 'Children don't need equipment, they need opportunity' (Shell, 1994). Geen toestellen dus, maar spelaanleidingen.

Er wordt veel geschreven over bewegingsarmoede en de negatieve gevolgen daarvan. Veel minder aandacht is er voor de kwaliteit van het bewegen, met name het veelzijdig bewegen. Met als uitzondering de roep om kinderen valtrainingen te geven. Natuurlijke spelomgevingen dragen vooral bij aan de ontwikkeling van algemene bekwaamheden als coördinatie, reactiesnelheid en durf. Zie voor het belang daarvan Helders (2006). Binnen een natuurlijke setting komen onverwachte en onbedachte variaties voor, waarop kinderen snel moeten kunnen reageren. Dat geldt in sterke mate voor het zich bewegen over ongelijk terrein en het klimmen in bomen (Janssen, Both & van den Boogaard, 2008). Meer aandacht voor de kwaliteit van het bewegen, c.q. veelzijdig bewegen is zeer gewenst. Zelfs in Noorwegen, waar meer een cultuur van buiten zijn heerst dan bij ons, zijn er signalen dat deze kwaliteit vermindert, zoals een Noorse pedagoog opmerkte:

'Een oudere leraar vertelde me het volgende: "Vroeger nam ik mijn nieuwe klas elke week mee naar het strand en we wandelden daar dan een stuk. Overal liggen daar keien, waarbij de kinderen van de ene kei op de andere konden springen. De laatste paar jaar heb ik dat ook geprobeerd te stimuleren maar heb het opgegeven, omdat veel van deze kinderen niet meer over de motorische vaardigheden beschikten om dat zonder te vallen te doen en zich pijn deden"' (Hugo, 2010).

Beweegparcours. Uit onderzoek naar wat volwassenen zich herinneren over het spel in hun jeugd komt het buiten zijn en het maken van eigen 'wereldjes' markant naar voren (Cobb, 1993; Chawla, 1990 en 1994). Dit geldt met name voor kinderen van 6 tot 12 jaar. Zij maken graag 'speciale plekken' in het groen, die zij markeren als de hunne. Dat gebeurt individueel, door het maken van een vaak voor anderen 'verborgen plaats'. Groepjes kinderen maken vaak 'nestachtige' plekken in het groen. Het bouwen van hutten, dus met een dak, is in dit verband ook populair. Sobel (2002) onderzocht hoe kinderen in verschillende landen hun plek in de wereld vinden door 'place-making'. Het zijn plekken die de *fantasie* in hoge mate prikkelen, waar je kunt *dromen* en van kunt dromen (Nabhan, 1997).

Natuurspelen draagt ook bij aan de ontwikkeling van de creativiteit. De natuurspeelplaats biedt vele mogelijkheden als ‘ruw materiaal’, om zelf betekenis te geven en vorm te geven. Dit in tegenstelling tot de kant en klare dingen waardoor kinderen omgeven zijn, de vele gestandaardiseerde dingen, zoals in constructiemateriaal voor kinderen. Het maken van dingen met natuurlijk materiaal – het zoeken van dingen die bij jouw ideeën passen of ideeën krijgen bij het gegeven materiaal – doet een beroep op verbeeldingskracht en inventiviteit, is in hoge mate ook ‘luisteren’ naar het materiaal. Bij het bouwen van een hut zoek je bijvoorbeeld stevige, min of meer rechte, dragende stokken, die zo goed mogelijk passen. Met name de plantenwereld biedt een overdaad aan materiaal om mee te spelen en te werken: als spelmateriaal, om te bouwen, je te versieren, mooie dingen van te maken of fluitjes, soms als voedsel te gebruiken.

Landschapsarchitecten spreken in dit verband over ‘een theorie van de losse dingen’: ‘In een omgeving is de mate waarin een beroep gedaan wordt op inventiviteit en creativiteit en de mogelijkheid om echte ontdekkingen te doen recht evenredig aan het aantal mogelijkheden om te veranderen, te combineren, veelzijdig te gebruiken’ (zie Both, 2008 en de daar vermelde literatuur).

Ze verbinden zich zo ook actief met een stukje aarde en ontwikkelen daardoor het besef ergens thuis te zijn. De identiteit van dergelijke plekken en de *verhalen* daarover van de kinderen dragen bij aan de ontwikkeling van de identiteit (het levensverhaal) van kinderen.

Informeel en formeel leren

In het voorgaande is ook de sociale en emotionele ontwikkeling aan de orde.

Natuurspeelplaatsen bieden veel kansen voor de sociale ontwikkeling, juist vanwege hun fijne ruimtelijke geleding: ‘geheime’ plekken, terreinspelen, ontmoetingsplaatsen. Er zijn meer kansen voor coöperatie en er is minder agressie. Vanuit het Engelse project ‘Learning through Landscapes’ wordt bijvoorbeeld gemeld dat na het herinrichten van het schoolterrein er minder agressie is en dat er meer plekken zijn voor kleine groepen kinderen met verschillende bewegingsbehoeften (Titman, 1994). Ook de intellectuele ontwikkeling van kinderen wordt gestimuleerd door het complexe en dynamische karakter van natuurspeelplaatsen. Daarbij gaat het met name om de ontwikkeling van disposities als exploratiedrang, onafhankelijk denken, het verzamelen van gegevens met behulp van alle zintuigen en flexibel denken. De natuurspeelplaats kan ook gezien worden als ‘leerlandschap’, met potenties voor speels, informeel leren op een breed gebied. Het formele, in het curriculum gewortelde leren kan daarop voortbouwen.

Samenvattend kan gesteld worden dat de emotionele-, intellectuele en sociale ontwikkeling en de verbeeldingskracht sterk worden gestimuleerd door gevarieerde, herhaalde en blijvende contacten met relatief natuurlijke settings en processen.

Natuurspeelplaatsen realiseren

Er zijn verschillende typen natuurspeelplaatsen, afhankelijk van de locatie. Zoals ‘speelbossen’ in natuurgebieden, vaak aangelegd door Staatsbosbeheer en andere beheerders. In gebouwde omgevingen zijn openbare natuurspeelplaatsen aangelegd. Instellingen in de kinderopvang hebben steeds vaker een natuurspeelplaats. En tenslotte scholen met een natuurspeelplaats, soms buiten schooltijden ook toegankelijk voor kinderen uit de buurt en/of in gebruik bij de buitenschoolse opvang. Bij deze laatste categorie wordt ook wel gesproken over ‘groene schoolpleinen’. Deze kunnen ook gebruikt worden in de buitenschoolse opvang. We concentreren ons hier op deze ‘groene schoolpleinen’. Elke situatie bij scholen is weer anders, algemene recepten zij niet te geven. In het inspiratieboek ‘Vrij spel voor natuur en kinderen’, verkrijgbaar via de website van netwerk Springzaad (zie onder) staan elementen en ontwerpen beschreven. We noemen hier de elementen van een inspirerend voorbeeld.

Elementen van een natuurrijke buitenruimte van een school: een voorbeeld (Both & Veekamp, 2009a)

- ondiepe vijver, met begroeiing en stapstenen. Deze wordt gevoed met regenwater, rechtstreeks uit de lucht, maar ook met water dat op het dak van het gebouw valt en via een tijdelijk riviertje (een 'wadi') naar de vijver stroomt
- tegelplein.
- 'fietsenjungle', begroeid met slingerplanten, met schelpengruis als verhardingsmateriaal waarop de fietsen geparkeerd worden.
- knuppelpaadje over een moerasstrook, die wordt gevoed met hemelwater van het gebouw.
- paadjes met gras of met houtsnippers.
- twee grasveldjes.
- hutten van wilgentenen.
- bosjes aan de rand van het terrein, langs het hek.
- liggende boomstam over begroeid 'ravijn'.
- zandbak met een stenen, met mozaïek ingelegde rand.
- enkele grotere bomen.
- theaterbanken en mogelijkheden voor een met doek af te schermen podium.
- dierentoren, voor bijen, egels, en andere dieren.
- tuin voor vlinders en andere insecten.
- speelheuvel, ten dele begroeid met planten, met onderdoorgang.
- moestuin met kersenboom.
- kleine boomgaard met vijf fruitbomen.
- compostbak/kringloophoek

Hoe eraan te werken?

Er worden hier enkele aandachtspunten voor het proces van werken genoemd:

- 1 Oriënteer je breed op wat mogelijk is. Dat kan door de 'Inspiratiemap' van Springzaad te gebruiken (zie de betreffende website) en door enkele gerealiseerde projecten te bezoeken.
- 2 Zorg voor een breed draagvlak bij schoolleiding, schoolbestuur; team en ouders.
- 3 Denk vooraf over - informeel en formeel gebruik – bij welke vak- en vormingsgebieden?- en beheer van de speelplaats
- 4 Zoek deskundige hulp voor ontwerp en aanleg.
- 5 Zorg voor 'eigenaarschap' door met ouders, kinderen en team eigenhandig veel werk te verzetten.
- 6 Zorg voor voldoende middelen – geld, gratis of goedkoop te verkrijgen materialen en diensten
- 7 Raadpleeg onderstaande websites – ook met het oog op het proces van werken.

Bronnen

De met een sterretje gemerkte titels zijn te downloaden van de website van Springzaad.

In de tekst genoemde bronnen

-Both, K. (2005). Kinderen in beweging. *De Wereld van het Jonge Kind*, 33, (4), 118-121*

- Both, K. (2008). Buitenspel met losse dingen. *De Wereld van het Jonge Kind*, 35 (9), 264-266*
- Both, K. & M. Veekamp (2009), Een klein paradijs. *De Wereld van het Jonge Kind*, 37 (2): 16-19 *
- Chawla, L. (1986). The ecology of environmental memory. *Children's Environments Quarterly*, 3 (4): 34 – 42.
- Chawla, L. (1994). *In the first country of places: Nature, poetry, and childhood memory*. Albany: SUNY Press.
- Cobb, E. (1993). *The Ecology of Imagination in Childhood*, Dallas: Spring Publications.
- Gebhard, U. (2009), *Kind und natur: Die Bedeutung der Natur für die psychische Entwicklung*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften [dit grondige studieboek wordt steeds geactualiseerd. Dit is al de derde verbeterde en uitgebreide druk]
- Fjørtoft, I & J. Sageie (2000), The natural environment as a playground for children. Landscape description and analyses of a natural playscape. *Landscape and Urban Planning*, 48, pp. 83-97
- Fjørtoft, I. (2004), Landscape as Playscape: The effects of natural environments on children's play and motor development. *Children, Youth and Environments*, 14 (2): 21-44
- Gugerli-Dolder, B., M. Hüttenmoser, P.Lindemann-Matthies (2004), *Was Kinder beweglich macht. Wahrnehmungs-und Bewegungsförderung im Kindergarten*. Verlag Pestalozzianum, Zürich.
- Helders, P.J.M. (2006), Spelende kinderen. *FysioPraxis*, dec. 2006, 8-12
- Hugo, A. (2010), Mondelinge mededeling 16 dec.2010 - aan Jan van Boeckel. Trondheim: 'Levende School' – project in Noorwegen .Met dank aan Jan van Boeckel.
- Janssen, P., K.Both & J. van den Bogaard (2008), De boom in! *Groen*, 64 (7/8): 14-19
- Moore, R.C., H.H. Wong (1997), *Natural learning*. MIG Communications, Berkeley. In het bijzonder p. 88-98 over 'Moving'
- Nabhan, G. P. (1997). Making Places Close to Home Where the Soul Can Fly. G. J. Nabhan (Ed.), *Cultures of Habitat; on nature, culture and story* (pp.81-86). Washington: Counterpoint.
- Shell, E. Ruppell (1994), Kids don't need equipment, they need opportunity. *Smithsonian*, 25 (4): 78-87
- Sobel, D. (2002). *Children's Special Places*. Detroit: Wayne State University Press.
- Titman, W. (1994). *Special Places; Special People. The hidden curriculum of school grounds*. Godalming: WWF/UK.

Verdere bronnen

2.1.Leufgen, W., & van Lier, M. (2007). *Vrij spel voor natuur en kinderen*. Utrecht: Jan van Arkel.. Ook te bestellen via www.springzaad.nl/ winkeltje.
Een belangrijke inspiratiebron, door de verhalen en de vele fraaie foto's

2.2.In de volgende twee artikelen wordt expliciet ingegaan op de relatie tussen bewegingsontwikkeling en natuurspeelplaatsen

- Both, K. (2005). Kinderen in beweging. *De Wereld van het Jonge Kind*, 33, (4), 118-121*
- Both, K., & J. van den Bogaard (2008). Buitenspelen is ook bewegen. *Pedagogiek in Praktijk*, nr. 44, pp. 2-8 *

2.3.In deze tekst wordt uitvoerig ingegaan op de relatie spel – natuur:

Both, K. (2011), Spelen met natuur. In: Aalsvoort, G.A. van der (red.), *Van spelen tot serious gaming: Spel en spelen in de pedagogische beroepspraktijk*. Leuven-Den Haag: Acco

2.4. Een inspirerend boek over de pedagogiek van het buitenspel, inclusief het spelen met natuur is:

Tovey, H. (2011), *Laat ze buiten spelen: pleidooi voor gezonde risico's*. Apeldoorn: Garant

2.5. Een bestseller over de relatie kind-natuur en de gevaren van een 'natuurtekort syndroom':

Louv, R. (2007), *Het laatste kind in het bos: hoe wij onze kinderen weer in contact brengen met de natuur*. Utrecht: Jan van Arkel

Nuttige internetsites

<http://www.springzaad.nl> - website van het netwerk Springzaad, met veel informatie

<http://www.rotterdam.nl/SenR/Document/groene%20schoolpleinen.def.pdf>

<http://www.fonds1818.nl/content/groene-schoolpleinen>

Auteur: Kees Both is onderwijs- en natuurpedagoog, actief als adviseur, lobbyist en auteur.